

Collaboratie in Vlaanderen Vergeten en vergeven?

Recensie: Eric Corijn (red.), *Collaboratie in Vlaanderen Vergeten en vergeven?* Manteau, 2002,

Stefan Colaes

Op 24 november 2001, tien jaar na Zwarte Zondag, organiseerde Charta 91 in Antwerpen een studiedag over de verwerking van het oorlogsverleden in Vlaanderen. *Collaboratie in Vlaanderen. Vergeten en vergeven?* bundelt de bijdragen van tien auteurs over dit thema. Een stimulerend boek over een nog altijd actueel en gevoelig thema.

In een inleidend hoofdstuk schetst samensteller Erik Corijn de actualiteit van het debat. Het door het Arbitragehof vernietigde decreet-Suykerbuyk, de initiatieven van de groep 'Voorwaarts maar niet vergeten', die onder andere leidden tot een 'schuldbekentenis' op de ijzerbedevaart en een resolutie in het Vlaams Parlement, de thesis van Lieven Saerens over de geschiedenis van de joden in Antwerpen en de zaak-Sauwens bewijzen dat 'verzoening' niet voor de hand ligt. Volgens Corijn is er nood aan verbreding van het debat. Het Vlaams Blok is in zijn ogen geen volksvreemd 'epifenomeen': het oorlogsverleden – en vooral de dubieuze omgang ermee – zijn diep in de poriën van de Vlaamse samenleving doorgedrongen. Een discussie over het oorlogsverleden moet bijgevolg niet enkel leiden tot begrip en vergeving, maar vooral tot een grotere mentale weerbaarheid. Er moet niet enkel een bladzijde worden omgeslagen, de volgende bladzijden mogen niet in dezelfde inkt, gekleurd door argumenten en mentaliteiten uit de jaren dertig geschreven worden.

Herman Van Goethem belicht in zijn bijdrage de nasleep van de politieke collaboratie in Vlaanderen, waarbij hij vooral aandacht heeft voor het spanningsveld tussen publieke opinie en historisch onderzoek. Bij veel Vlamingen leeft de overtuiging dat de repressie bedoeld was om de Vlaamse beweging te breken en hard en onrechtvaardig was. In veel pseudo-historische studies is de collaboratie vaak sterk geminimaliseerd of geïdealiseerd. In de publieke opinie leven – overigens niet alleen in België – vaak zeer gepolariseerde en simplistische opvattingen. Nochtans heeft het historisch onderzoek ondertussen een veel vollediger en genuanceerder beeld opgeleverd, maar dat dringt vaak niet door tot de publieke opinie. Het is dan ook de taak van de historicus, om het debat met de publieke opinie aan te gaan, om de polarisering te analyseren en doorbreken, analyses aan te dragen die leiden tot meer inzicht en een betere verwerking van het verleden.

Bruno De Wever maakt een interessante vergelijking tussen de omgang met het oorlogsverleden in België en Nederland. Bij onze noorderburen bestaat, in tegenstelling tot bij ons, een grote consensus over heel wat aspecten van de bezettingsgeschiedenis. Historici spelen er reeds lang een prominente rol in de maatschappelijke omgang met het oorlogsverleden. Het 16000 pagina's tellende *Het koninkrijk der Nederlanden tijdens de Tweede Wereldoorlog* en de televisiereeks *De bezetting*, die er reeds in 1960-1965 op het scherm kwam, beide van Lou De Jong, die van 1945 tot 1979 het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie leidde, beïnvloedden er diepgaand de publieke opinie. Er ontstond reeds vroeg een politiek-morele consensus over goed en fout tijdens de oorlog, gekoppeld aan het beeld van Nederland als een 'natie van helden'. In de recente Nederlandse oorlogshistoriografie is een genuanceerder beeld naar voor gekomen, zonder dat dit echter de basisconsensus in het gedrang heeft gebracht.

Pieter Lagrou ergert zich aan de neiging om elke vraagstelling te herleiden tot een Vlaams-Waalse tegenstelling: "Men kan het heden of de toekomst federaliseren, maar wie tegen elke prijs ook het verleden federaliseert, begaat een anachronisme." Het karakter van de collaboratie was in Vlaanderen en Wallonië niet op die wijze verschillend, dat dit een verschillend juridisch statuut voor beide landsdelen

gerechtvaardigd zou hebben. De Belgische naoorlogse berechting was ook niet uitzonderlijk streng of stoelde niet op een onrechtvaardig uitgangspunt. Dat amnestie in België, in tegenstelling tot Frankrijk en Nederland, niet mogelijk was, plaatst hij in het kader van de specifieke Belgische politieke context, met name de polarisatiepolitiek waarvan de koningskwestie een andere uiting is. Lagrou legt hiervoor een grote verantwoordelijkheid bij de Vlaams-katholieke stroming. Hij wijst er ook op dat de vraag naar amnestie een – in zijn ogen onaanvaardbare – politieke eis voor een symbolisch gebaar is, en niet ingegeven is door de zorg om soelaas te bieden voor sociale noodsituaties, want daar hebben individuele en collectieve (de wet-Vermeulen) maatregelen al grotendeels voor gezorgd.

Dirk Luyten beschrijft hoe, snel na de Eerste Wereldoorlog, vooral in Franstalige katholieke kringen, een antiliberaal kritiek groeide die de politieke en sociale democratisering om principiële redenen afwees. Deze critici kozen voor een corporatieve orde, die uitgaat van een hiërarchische en klassenverzoende organische maatschappijopvatting. De economische crisis van de jaren dertig leidde tot een legitimiteitscrisis van het politieke en economische liberalisme, die deze democratiekritiek een nieuwe impuls gaf. Het corporatisme werd inhoudelijk scherper gesteld en raakte vooral in katholiek Vlaanderen wijdverspreid. Het was één van de bindingsmomenten tussen de Katholieke Partij en allerlei groepen in de rand ervan. Zelfs de christelijke arbeidersbeweging, die in meerderheid een verdediger bleef van de naoorlogse democratisering, bleef er niet helemaal immuun voor.

Lieven Saerens concentreert zich op de jodenvervolging in Antwerpen tijdens de tweede Wereldoorlog. Op het einde van de jaren en in de loop van de jaren dertig was het antisemitisme in Antwerpen zeer sterk gegroeid. De standpunten van partijkatholiek en Nieuwe Orde-gezinde Vlaams-nationalisten waren daarbij steeds dichterbij elkaar toe gegroeid. Tijdens de Tweede Wereldoorlog ging de medewerking van het Antwerpse stadsbestuur en de politie met de Duitsers veel verder dan in andere Belgische steden. Het gevolg was dat ten minste twee derde van de geregistreerde joden uit Antwerpen gedeporteerd werd, bijna het dubbel van de percentages voor Brussel, Luik en Charleroi. Na de oorlog werd niemand van de Antwerpse beleidsverantwoordelijken voor zijn aandeel in de jodenvervolging gestraft. De meeste onder hen kregen zelfs een verzetsaandelen. De ontkenning van de verantwoordelijkheid van Antwerpse gezagsdragers en het Vlaams-nationalisme bij de jodenvervolging leidden tot zeer afwijzende reacties ten opzichte van historici die deze verantwoordelijkheid ter sprake durfden brengen, zoals ook lieven Saerens zelf mocht ondervinden. Volgens hem is die 'vergetelheid' één van de elementen die de opgang van extreemrechts in Antwerpen en Vlaanderen verklaart.

Ook Anne Grauwels behandelt de jodenvervolging in België. In de collectieve herinnering lijkt het alsof die vervolging alleen een zaak was van de nazi's, waarbij de burgers en de Belgische beleidsverantwoordelijken geen aandeel hadden. In de recente historiografie worden de grijze tinten van het oorlogsverleden zichtbaar: stilte, passiviteit en onverschilligheid van de omstanders, van de lokale administratieve autoriteiten, van de katholieke Kerk, van de geallieerden. Maar de schakel tussen collectieve herinnering en geschiedschrijving ontbreekt: het permanente publieke debat.

Paul Verbraeken zet uiteen hoe het Vlaams Blok de rechtstreeks erfgenaam is van kwalijke gedachten en daden die tussen beide wereldoorlogen een eerste uitdrukking vonden en die na de Tweede Wereldoorlog slechts gedurende korte tijd in de marginaliteit verdwenen. Daders transformeerden zich in slachtoffers. Verbraeken maakt een opdeling in drie sterk vervlochten aspecten. Ten eerste is er de ideologische strijd om de dominante voorstelling van de collaboratie. 'Genuanceerde' interpretaties van de extreemrechtse vleugel binnen de Vlaamse beweging werkt in hoge mate door in brede lagen van de publiek opinie. Daarnaast is er de strijd om controle over de oriëntatie van belangrijke evenementen en organisaties binnen de Vlaamse beweging, zoals de ijzerbedevaart, het Vlaams Nationaal Zangfeest, VTB-VAB en Davidsfonds. Ten slotte zijn er de pogingen om een eigen partijpolitiek instrument tot stand te brengen. Een groot deel van de Volksunieleden en -kaders van het eerste uur had een collaboratie- en repressieverleden. Het Vlaams Blok, dat na het Egmontpakt in 1977 uit afsplitsingen van de Volksunie ontstond, kon van bij zijn oprichting putten uit een arsenaal georganiseerde netwerken en drukkinggroepen.

Marc Reynebau waarschuwt tegen het nastreven van een consensus of loutering die louter gestoeld is op dienstbaarheid aan goede bedoelingen of politieke nuttigheid. De Vlaamse politieke elite ergert zich

immers aan de smet die het Vlaams blok op het Vlaamse blazoën werpt. Voor Reynebau is er echter meer nodig. Een grondige en kritische reflectie over de visie op de Vlaamse natie en identiteit zijn noodzakelijk.

Voor Gita Deneckere heeft de historicus een grote maatschappelijke verantwoordelijkheid, de verantwoordelijkheid om niet te vergeten. Die verantwoordelijkheid gaat voor haar verder dan het louter schrijven van interessante boeken voor een breed publiek. De historicus heeft ook een belangrijke didactische functie in het publieke debat. Hij moet het verborgen en verdrongen verleden blijven blootleggen, ook al is dat destabiliserend voor de collectieve identiteit.

Collaboratie in Vlaanderen is een stimulerend boek voor iedereen die belangstelling heeft voor de verhouding tussen geschiedenis, extreemrechts en Vlaams-nationalisme. Dit boek levert iedereen stof tot denken en discussie, en geeft ook de leek een goed beeld van de stand van zaken in het historisch onderzoek over de Tweede Wereldoorlog. Het is een terecht pleidooi om meer rekening te houden met de vaak genuanceerde resultaten van dat historisch onderzoek. Noch al te vaak wordt immers in debatten geschermd met mythes over bijvoorbeeld het extreem harde en anti-Vlaamse karakter van de repressie. Een louterend publiek debat, dat ons toelaat om het oorlogsverleden te verwerken – zonder het te vergeten! – is enkel mogelijk als men afstand neemt van dergelijke clichés. Die voeden het vaak al te drassige overgangsgebied tussen extreemrechts en zogenaamd democratisch Vlaams-nationalisme. Nog al te vaak wordt op basis van incorrecte argumenten te vergoelijkend gedaan over bepaalde uitwassen, of is er bereidheid om salonfähigheid te verlenen aan personen of opvattingen die dat geenszins verdienen. De werkelijkheid is geschilderd in vele grijstinten, maar dat mag geen reden zijn om van zwart, wit te maken.

Het zou ook interessant zijn een verdere internationale vergelijking te maken tussen de omgang met het oorlogsverleden en de aard en het succes van extreemrechts en rechtspopulisme in West-Europa. De band tussen collaboratie en extreemrechts lijkt alvast een mes te zijn dat aan twee kant snijdt: ze kan de uitbouw van een sterk georganiseerde extreemrechtse partij vergemakkelijken, maar kan ook potentiële kiezers afschrikken, vooral als er een sterke maatschappelijke consensus bestaat over goed en fout tijdens de oorlog. Het tijdelijke succes van de Lijst Pim Fortuyn heeft waarschijnlijk ook te maken met het feit dat men in de partij moeilijk de voortzetting kan zien van uit de collaboratie gegroeide organisaties, maar de snelle val is ongetwijfeld in de hand gewerkt door het gebrek aan een georganiseerde partijstructuur.

Laat dit boek alvast de discussie over het oorlogsverleden in Vlaanderen voeden, met het oog op een genuanceerd beeld op dat verleden – een beeld dat ook nooit definitief zal zijn, want geschiedenis is een oefening in permanent revisionisme (niet in negationisme, welteverstaan). Maar laat het tegelijkertijd een aanzet zijn voor een duidelijkere politiek-morele consensus over antidemocratische tendensen die we absoluut niet kunnen dulden. Het cordon sanitaire is immers geen tactisch spelletje, maar een fundamenteel ethisch principe.